

BALBAL DİKME GELENEĞİNE ANADOLU'DA BİR ÖRNEK: HZ. ÖKKEŞ BALBALLARI VE BALBALLAR ÜZERİNE YENİ BİR YAKLAŞIM

Fahri DAĞI

Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, fahridagi@gmail.com

ÖZ

Türkler, tarihleri boyunca olduğu gibi bu gün de çok geniş bir coğrafyada yaşamaya devam etmektedirler. Köklü bir kültüre sahip olan Türkler, gittikleri yerlere kendi kültürlerini götürmüşler ve yüzyıllar geçse de bu eski kültürlerini yaşatmaya devam etmişlerdir. Gaziantep'in Nurdağı ilçesinde bulunan ve Gaziantep'e 67 km, Kahramanmaraş'a 62 km uzaklıkta olan Hz. Ökkeşiye (Ukkaşe) türbesi ve çevresinde dağ, atalar, ağaç ve taş kültü çok canlı bir şekilde yaşamaktadır.

Sahabeden olduğuna inanılan ve Hz. Peygamberin, peygamberlik mührünü gördüğü için cennetle müjdelenen Hz. Ökkeş, bölge halkı tarafından çok sevmekte ve her evde neredeyse bir erkek çocuğun adı Ökkeş konulmaktadır. Taş ile atalar kültü arasında yakın bir ilgi vardır. Türklerde atalar kültüyle birlikte görülen mezar kültü, tarihin eski dönemlerinden günümüze çok az değişikliğe uğrayarak gelmiştir. Özellikle kutsal kişilerin mezarları etrafında çeşitli ritüeller uygulanmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden ve en çok tartışılardan birisi hiç şüphesiz balbal denilen mezarların doğu ve kuzeyine dikilen şekilsiz taşlardır.

İlk örnekleri Tunç Çağında görülen balbalların 6.-13. yüzyıllar arasında oldukça yaygın bir şekilde kült merkezlerine ve alp kurganlarına dikildiği bilinmektedir. Günümüzde balbal dikme geleneğinin kaybolduğu sanılsa da aslında Anadolu'da yaşamaya devam etmektedir. Gaziantep'in Nurdağı ilçesinde bulunan Hz. Ökkeş'in türbesi etrafında yüzlerce balbal (dikili taş) bulunmaktadır. Bu dikili taşların fonksiyonları Göktürkler döneminde dikilen balballardan nerdeyse farksızdır.

Anahtar Kelimeler: Balbal, taş üstüne taş dikme, alp, Hz. Ökkeş, inanç.

AN EXAMPLE OF ERECTING HEADSTONES IN ANATOLIA: THE HEADSTONES OF HZ. ÖKKEŞ AND A RECENT APPROACH FOR HEADSTONES

ABSTRACT

The Turks have been living on a wide area throughout history. They have had a long-established culture and taken their own cultures with them wherever they go as they keep them alive even after centuries. Hz. Ökkeşiye (Ukkaşe) mausoleum located in the town of Nurdağı, Gaziantep, the distance of which is 67 km to Gaziantep and 62 km to Kahramanmaraş; and the mountain, ancestry, tree and stone cults have still been existing quite livingly. Hz. Ökkeş, who has been believed to be one of the companions of Hz. Muhammed and was heralded with Heaven as he had seen the prophethood seal; is a beloved figure by the common folk and almost all of the households have a son named Ökkeş. There is a close link between stone and ancestry cults. The grave cult of the Turks, along with ancestry cult, has survived with minor variations for ages. Specially, various rituals have been performed around the graves of sainted figures. One of the foremost and most disputable ones are, undoubtedly, the shapeless stones, named headstones, which were erected towards the east and north directions of the graves. The headstones, the first examples of which were noticed in Bronze Age, are known to have been erected widely on cult centers and hero cairns between the 6th-13th centuries. Although erecting headstones tradition is presumed to be dead in our day, it virtually keeps on existing in Anatolia. There are hundreds of headstones (obelisks) around the mausoleum of Hz. Ökkeş in Nurdağı, Gaziantep.

The functions of these obelisks are pretty much the same compared with the headstones erected in Gokturk Period.

Key Words: Headstone, erecting stone on stone, hero, Hz. Ökkeş, faith.

1. GİRİŞ

İlkel insandan günümüze taşların kutsal olduğu inancı hemen hemen bütün toplumlarda yaygındır. İlkel toplumlar, taşın mânâ ve ruh sahibi, canlı olduğuna inanmaktaydılar (Tanyu 2007: 34-38; Örnek 1988: 101; Eliade 2003: 222). Animizm inancında, ölümden sonra ruhların ikamet ettikleri yerlerden birisi de taşlardır (Tanyu 2007a: 34-38). Günümüzde dahi birçok insan taşların büyü, uğurlu ve sağaltıcı gibi güçlere sahip olduğuna inanmaktadır.

Ünlü din tarihi araştırmacısı Mircea Eliade taşların insan toplulukları üzerinde derin etkilerini belirttikten sonra şunları söylemiştir:

“Maddenin sertliği, sağlamlığı ve dayanıklılığı ilkel insanın dinsel anlayışında bir hiyerofanidir. Hiçbir şey, eksiksiz gücüyle, görkemli bir kayadan veya çarpıcı bir şekilde dikili duran granit bir bloktan daha doğrudan, daha özerk, daha soylu veya daha huşu verici değildir. Her şeyden önce, taş vardır. Her zaman olduğu gibi kalır ve varlığını sürdürür; daha da önemlisi taş çarpar, insanoğlu taşı vurup kırmak için bir araç olarak kullanmadan önce bile onda, bedeni için olmasa bile en azından bakışları için bir engelleyicilik bulmuştur ve taşın gücü, pürüklü yüzeyi ve sertliği dikkatini çekmiştir. Kaya, insan için kendi kırılabilir ve geçici yapısını aşan bir gücün temsilidir: varlığın mutlak şeklidir. Dokunulmazlığı ve büyüklüğü hatta ilginç hatları insanınki gibi değildir; gözleri kamaştıran, korkutan, çeken ve tehdit eden bir varlığı vardır. İnsan, taşın büyüklüğünde, sağlamlığında, biçiminde ya da renginde, içinde bulunduğu kutsal olmayan dünyadan farklı bir dünyaya ait bir gerçeklik ve güç bulur. İnsanların taşlara taş oldukları için taptıkları bir dönem olmuş mudur? Bunu bilemiyoruz. Ama ilkel insanın inancı, her zaman, taşın bütünleştirdiğinden, ifade ettiğinden farklı bir şeye yönelik olmuştur. Bir kaya parçası ya da bir çakıl taşı belli bir dinsel saygı görür, çünkü bir şeyi temsil eder ya da canlandırır; çünkü bir yerlerden gelmektedir. Kutsal oluşu özellikle bu bir şeye ya da bir yere bağlıdır, varlığıyla ilgili değildir. İnsanlar taşlara, olduklarından farklı bir şeyi temsil ettikleri sürece tapmışlardır. Taşlara tapmışlardır ya da bunları ruhani eylemin araçları, ölümlerini veya kendilerini korumaya yönelik enerji merkezleri olarak kullanmışlardır. Bunun nedeni de, burada belirtmenin yararı vardır, tapım özelliklerine sahip olmuş taşların çoğunun araç olarak kullanılmış olmasıdır: Belli şeyleri elde etmek, bunlara sahip olmak için kullanılmışlardır. Dinden daha çok büyüyle ilgilidirler. Kökenlerine ya da biçimlerine bağlı olarak bazı kutsal değerler kazanmış olmalarına karşın taşlar, tapımın nesnesi değil aracı olmuştur” (Eliade 2003: 222).

Türk tarihinde taşlarla ilgili inanışlar ilk çağlardan günümüze önemli bir yere sahip ol- gelmiştir. Türklerde taşlar; sertliği, fani olan insanoğluna karşın bengü (ölümsüz) olması, öldürücü bir kuvvete sahip olması, büyü,

dilek, fal, yağmur ve kar yağdırma, koruma, direnç verme, sağaltma, soy tayini, uğur, dilek ve adak sunma, ant içme, gücü engelleyici, kırıcı olması gibi fonksiyonları olan kutsal bir nesnedir (Eliade 2003: 222; Tanyu 2007a: 49; Araz 1995: 48; Kalafat 1998: 71). Türk tarihinin ilk yazılı kaynaklarında taşlar üzerine oldukça önemiyet verilmiş ve taşların Türkler tarafından kutlu sayıldığı ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Taşlar üzerine yazılan Orhun Yazıtlarına Bengü (sonsuz/ölümsüz) Taşlar denmesi bu inancın bir telakkisidir. Türk mitolojisinde de önemli bir yere sahip olan taşlar, Altay Yaratılış Destanı (Ögel 2003: 433) ve Dokuz Oğuz Efsanesi'nde (Ziya Gökalp 1995: 69-74; Sakaoglu-Duymaz 2002: 216-217; Gökdağ-Üçüncü 2007: 80-83) Türk inanç sisteminde açıkça ortaya çıkmaktadır. Türk destanlarında taşlarla ilgili bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kaşgarlı Mahmud, yat (yada) taşından bahsederek şunları söyler: “yat: Bir tür kamlıktır (kahinliktir).” Belli başlı taşlarla (yada taşı ile) yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır; rüzgâr estirilir. Bu Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suretle kar yağdırdı ve Ulu Tanrının izniyle yangın söndürüldü” (Kaşgarlı Mahmud çev. Besim Atalay 2006: III/3). Manas destanında Almanbet düşmanlarından korunmak amacıyla cay taşını kullanarak kar yağdırır. Bu destanda da görüldüğü gibi Türkler, yada taşını sadece yağmur yağdırmak için kullanmamakta savaş esnasında düşmanlarına karşı da kullanmaktalar.

Taş ile atalar kültü arasında yakın bir ilgi vardır. Türklerde atalar kültüyle birlikte görülen mezar kültü, tarihin eski dönemlerinden günümüze çok az değişikliğe uğrayarak gelmiştir. Özellikle kutsal kişilerin mezarları etrafında çeşitli ritüeller uygulanmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden ve en çok tartışılardan birisi hiç şüphesiz balbal denilen mezarların doğusuna dikilen şekilsiz taşlardır. İlk örnekleri Tunç Çağında görülen (Roux 2011: 289) balbalların 6.-13. yüzyıllar arasında oldukça yaygın bir şekilde kült merkezlerine ve alp kurganlarına dikildiği bilinmektedir (Belli 2003: 35). Günümüzde balbal dikme geleneğinin Anadolu'da yaşamaya devam etmektedir. Gaziantep'in Nurdağı ilçesinde bulunan Hz. Ökkeş'in türbesi etrafında yüzlerce balbal (dikili taş) bulunmaktadır (Resim 3, 4, 5, 6). Bu dikili taşların fonksiyonları Göktürkler döneminde dikilen balballardan nerdeyse farksızdır.

Balbal dikme/diktirme/kılma tabirini Bengü Taşlar dediğimiz Orhun Yazıtlarında sık sık görmekteyiz. (Tekin 1988: 29, 31, 55, 57, 67; Ergin 2012: 86). Balballar, hem ölen kağanların ve alpların hayattayken savaşları sırasında bizzat öldürdükleri düşmanları hem de onların uğruna öldürülen kişileri temsilen kendilerine öteki dünyada hizmet etmeleri için dikilen taşlardır (Tekin 1988: 125; Ergin 2012: 86; Barthold 1998: 362-363, 372; Tanyu 1978: 112; Tanyu 2007a: 102-106; İnan 1986: 231; Esin 2001: 167; Esin 2006: 253; Rasyoniyi 2002: 512-513; Roux 1999: 166; ; Roux 2011: 271; Roux 2012: 47-49; Akdemir 1985: 9-10; Kalafat 1999: 128-129; Belli 2002: 912-914; Belli 2003: 35-37; Gömeç 2003: 90; Koçsoy 2002: 60; Bıçak 2009: 52; Acun 2010: 47; User 2010: 244; Çoruhlu 1999: 131-132; Çoruhlu 2006: 126; Orozobaev 2014: 156-157; Ağasioğlu 2014: 62).

Balbal kültü üzerine araştırmacılar farklı görüşler ortaya koymuşlar, konuyu değişik açılardan ele almışlardır. 19. yüzyılın sonlarına kadar balbalların hangi amaçla kült merkezlerine ve kurganlara dikildiği bilinmemekteydi (Barthold 1998: 362; Belli 2003: 35). Orhun Yazıtlarının okunmasıyla birlikte bu bilinmezlik yavaş yavaş ortadan

kalkmaya başlamıştır. Araştırmacıların en çok üzerinde durdukları ve tartıştıkları konuların başında balballar ile insan biçimli taş heykeller gelmektedir (Barthold 1998: 362-363; Tanyu 2007a: 102-106; İnan 1986: 231; Esin 2001: 167; Esin 2006: 253; Roux 1994: 217; Roux 2012: 47-49; Baykara 2002: 393; Belli 2002: 910-914; Gömeç 2003: 90; Belli 2003: 35-37; Çoruhlu 1999: 131-132; Çoruhlu 2006: 126; Ağasioğlu 2014: 62).

İnsan biçimli taş heykeller, kurganda yatan alpları temsilen dikilirken; balballar alpların öldürdükleri düşman askerlerini temsilen dikilmektedir. Taş heykeller, bir kurganda tek olmasına karşın bazı kurganlarda yüzlerce balbal (dikili taş) bulunmaktadır. Taş heykeller, özenle işlenmiş ve kahramanların vakur yüz ifadeleri ile resmedilmiştir. Balballar ise basit işçilikle yontulmuş taşlardır. Taş heykellerin yüzleri batıya dönük olmasına karşın, balbalların yüzleri doğuya dönüktür. Heykeller genellikle mezarın yanında bulunurken, balballar kurganın doğusuna dikilir. Taş heykellerin üzerlerine yazı yazılmaz iken, balbal sözü ise balbalların üzerine genellikle yazılırdı (Barthold 1998: 363; Roux 2011: 289-295; Bıçak 2009: 52; Alyılmaz 2012: 186; Ağasioğlu 2014: 62-64). Heykellerin özenle işlenmesi onların ata kültürüyle alakalı olduğunu gösterir. Balbal olarak dikilen taşların içinde öldürülen düşmanların ruhlarının olduğuna inanılıyordu. Balballar, önceleri taştan dikilirken daha sonraları, 13. yüzyıldan itibaren tahtadan yapılan balballar sıkça görülmeye başlanmıştır (Roux 2011: 49, 289-295; Tanyu 2007: 102-106; Belli 2002: 912-914; Belli 2003: 35-46). Bugün artık öldürülmüş veya kurban edilmiş kişileri temsilen dikilen şekilsiz taşlar olan balballarla, alpları temsilen dikilen heykelleri olan baba, kamennay baby, bediz, taş baba, taş nineleri (Roux 2011: 49; Ağasioğlu 2014: 62) iyice tanımakta ve ayırt edilebilmekteyiz.

Türkler, ölümden sonraki hayatı, bu dünyadaki hayatın bir benzeri olarak kabul etmişlerdir (Tanyu 2007a:103-104; Roux 1999: 170; Ağasioğlu 2014: 62). Onun için insanoğlu bu dünyada ihtiyaç duyduğu her şeye diğer dünyada da ihtiyaç duymaktadır. Türkler bu düşünceyle büyük kurganlar yapmışlar, öteki dünyada ihtiyaç duyacakları her şeyi mezarlarına koymuşlardır. 10. yüzyıl Arap seyyahlarından İbn Fadlan, Türkistan'da Oğuzların cenaze merasimlerini şöyle anlatır:

“İçlerinden önemli bir adam ölürse ev gibi onun için bir çukur kazarlar, ölüye gömleğini giydirirler, kemerini takarlar, yayını kuşandırır, eline içinde şarap (nebis) olan ağaçtan bir kadeh verirler. Her şeyini getirip bu oda gibi mezara koyarlar. Sonra onu oturtup odanın üzerine çamurdan kubbe gibi bir tümsek yaparlar. Sonra hayvanlarının yanına varırlar. Miktarına göre yüz veya 200, bazen bir hayvanı öldürürler. Başları, ayakları, derisi, kuyruğu dışındaki etlerini yerler. Kalan kısımlarını sııklar üzerine koyup mezarının etrafına asarlar. ‘Bunlar cennete giderken bineceği hayvanlar’ derler. Eğer ölen kişi sağlığında insan öldürmüştü, yiğit bir kişiye öldürdüğü adam sayısı kadar ağaçtan suret yontup mezarının başına dikerler. ‘Bunlar onun hizmetçileri, Cennette ona hizmet edecekler.’ derler.” (akt. Şeşen 2013: 15).

Oğuz Türkleri arasında dolaşan İbn Fadlan, Oğuzların atlarının kendileriyle birlikte gömülmelerini istediklerini söyleyerek, onların “cennette üzerlerine binecekleri atlar olduğunu” söylediklerini aktarır. Yine İbn Fadlan’dan öğrendiğimiz kadarıyla Oğuz alpları kendi mezarlarının üzerine konması için anıt balballarının yapılmasını talep etmekte ve bunların “cennette hizmet edecek soylu delikanlılar” olduklarına inandıklarını söylemektedir.

13. yüzyıl seyyahlarından Plan Carpin konu hakkında şu bilgileri verir:

“ Ölü çadırıyla birlikte gömülmektedir; öteki dünyada da bir evinin olması için süt veren bir kısırağı olsun, at sürüsünü çoğaltabilsin ve bineceği atları olsun diye, önüne bir masa, et dolu bir tencere ve kısrağ sütü dolu bir küp konmaktadır.” (akt. Roux 1999: 171).

Yine seyyah Kiragos’un bildirdiğine göre Türkler, öteki dünyada da büyük savaşlar yapacaklarına inanıyorlardı. Gmelin de, hizmetkârın ölüye öteki dünyada da hizmet edebilsin diye yakıldığını görmüştür.

“Öteki dünyada bu dünyada güçlü olmayan hiçbir şey yaratılmamaktadır. Bu savaşlar meydana geldiğinde, ölümler ikinci bir kez daha ölebilirlerdi. Van der Leeuw, ‘ ölümleriyle ve yeniden doğuşları ile hizmetkârlar efendilerinin ölümünü ve yeniden doğuşlarını kolaylaştırırlar.’ demektedir.” (akt. Roux 1999: 171-172).

Türkler, atalarına ve dolayısıyla ölen alplarına saygı duymuşlar ve onların mezarlarını kutlu yerler saymışlardır. Göktürkler döneminde ölen alpların kurganlarında hakanın heykeli ve ona muhafızlık ve hizmet etmesi amacıyla yüzlerce balbal dikilmiştir (Esin 2006: 132; Roux 199: 171-172). Anlaşıldığı kadarıyla eski Türklerin mezarlarına dikilen balballar (taşlar), sadece öldürdükleri düşmanlar değildir. Sadettin Gömeç “Balbalların Peşinden” adlı makalesinde Balbal geleneğinin çok eski çağlardan beri Türkler arasında yaşamakta olduğunu bildirdikten sonra Moğolistan’da, Altaylarda ve Asya'nın değişik bölgelerinde yapılan arkeolojik kazılarda ve araştırmalarda önemli Türk büyükleri olduğu sanılan kişilerin sembolik mezarlarının önlerinde mutlaka balballara rastlandığını söyler (Gömeç 2001).

2. Hz. ÖKKEŞ

Makalemizin konusu olan Hz. Ökkeş’i değişik açılardan inceleyerek tanıtmak yerinde olacağı kanaatindeyiz.

2.1. Hz. Ökkeş kimdir?

İslam kaynaklarında adı Ukkāše b. Mihsan el-Esedi olarak geçmektedir.¹ Türkler adı Türkleştirerek Ökkeş demişlerdir. Hayatı etrafında birçok efsane anlatılan Hz. Ökkeş, Gaziantep başta olmak üzere Kahramanmaraş, Osmaniye, Kilis, Adana, Adıyaman ve Hatay gibi illerimizde yaşayan halk tarafından çok sevilmiştir. Türbesinin etrafındaki şehir, kasaba ve köylerde nerdeyse her evde bir erkek çocuğa onun adı verilmiştir.² Sahabeden olduğuna inanılan, Hz. Peygamberin peygamberlik mührünü gören, bizzat Hz. Muhammed tarafından cennetle müjdelenen ve nizam-ı âlem, İlay-ı kelimetullah yolunda şehit düşen Hz. Ukkāše (Ökkeş), Hz. Ömer’in uç beylerinden biridir. Rum ülkesine düzenlediği akınların birinde şehit olduğuna inanılır. Bugün türbesi Gaziantep ili Nurdağı ilçesinde bir dağın zirvesinde bulunmaktadır (Resim1, 2).

¹ El-İstiab 3/1081, Madde:1837, Buhari, Tıb.17, Müslim, İman,317. El - İsbahani, Hilyet-ül Evliya 4/ 73,

² Örnek verecek olursak benim iki dedemin adı da Ökkeş’tir. Ailemizin ilk erkek çocuğu olan ağabeyim, amcamın ve dayımın ilk erkek çocuklarının adları da Ökkeş’tir.

Gaziantep'te bulunan Hz. Ökkeş'in türbesinin etrafında yüzlerce balbal (taş üstünde taş) olduğunu tespit ettik (Resim 3, 4, 5, 6). Bu taşlar türbenin doğu kısmına dikilmişlerdir. Talaşların dikiliş sebebinin araştırıldığımızda, taşların yurdu düşmandan koruyan Türk askeri olduğunu öğrendik. Kaynak şahıslarımızdan Döne Beydilli, bu taşlar hakkında bizlere şu bilgileri verdi:

“ Biz çocukluğumuzdan beri Hz. Ökkeş'in türbesine gelir adak adar, taş üstüne taş koyarız. Hz. Ökkeş, burada Rumlarla savaşmış ve buraları Rumların elinden almış. Bu tepede abdest alırken bir Rum keşişi tarafından sırtından hançerlenerek şehit edilmiş. Bu taşları türbenin etrafına dikme sebepimiz annelerimizden öğrendiğimiz kadarıyla bu taşlar Türk askeri imiş. Annem bu taşların Türk askeri çok olsun diye diktiklerini söylerdi. Nenem eskiden Kaçkaç (I. Dünya Savaşı) sırasında, Hz. Ökkeş'in türbesine gelip taş üstüne taş diktiğini söylerdi bize. Biz de hâlâ Hz. Ökkeş'i her ziyaretimizden önce türbenin eteklerinde bulunan bölgede taş üstüne taş dikeriz ki askerlerimiz güçlü olsun ve düşmanlar Türk askerinden korkarak kaçsınlar diye.”³

Türbenin bekçisi olan Reşit Yöntem'den öğrendiğimiz kadarıyla halkın hâlen batıl inanışlara sahip olduğunu, türbenin etrafındaki ağaçlara çaput bağlayarak çocuk dilediğini ve taş üstüne taş koyduklarını söyledikten sonra, bunların batıl inanç olduğunu ısrarla vurguladı.

2.2. Hz. Ökkeş alp midir?

Tarih sahnesine çıktıklarından itibaren cihanı fethetmek isteyen Türklerin, kişi tipi hiç şüphesiz “alp”tır. Türk toplumunda herkes alp olamaz. Ancak “erdem” ve “hüner” sahibi soylu kişiler alp olabilirler (Duymaz 2002: 126-129). Alp tipinin zirve temsilcisi Oğuz Kağan'dır⁴. Bundan dolayı Oğuz Kağan merkez olmak üzere diğer bazı tarihi şahsiyetler ele alınarak Hz. Ökkeş'in alp olup olmadığı tespiti çalışılacaktır.

Alp kişi tipinin “erdem” ve hüner” sahibi olmasının yanında diğer bir özelliği de belki bunlardan daha önemlisi Tanrının yeryüzünde temsilcisi olması ve onun adına düzen kurduğuna inanılmasıdır. Türk düşünce sisteminde alplar, yeryüzünde bir kaos oluştuğunda Tanrı tarafından düzenin tekrar sağlanması için uçmak (cennet)tan yeryüzüne indirilirler. Kut almış alp görevini tamamladıktan sonra yine Tanrı katına çıkacaktır (Aça 2000: 10). Oğuz Kağan, dünyayı fethedip düzeni kurduktan sonra verdiği toyda ellerini gökyüzüne kaldırarak “ Ben ödedim çok şükür!/ Borcumu Gök Tanrıya!” (Bang, Arat 2012: 104) sözleriyle Türk alplarının asıl vazifesinin Tanrı nizamını kurmak olduğunu bildirir. Yine Uygurca Oğuz Kağan Destanının son mısraı olan “Veriyorum artık ben, sizin olsun bu yurdum.” (Bang, Arat 2012: 104) sözleriyle Türk alplarının dünya ve dünya mallarına meyletmediklerini, onların tek ve asil görevlerinin Tanrıya olan borçlarını ödemek olduğunu ifade eder. Hiç şüphesiz bu ulvi değerler Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra da değişmemiş ve günümüze kadar gelmiştir.

³ Kaynak şahıslarımızdan Hatun Çetin, Elif Yıldırım, Nuran Dağı, Fatma Damgacı, Berrin Subaşı, Bünyamin Çam da buna yakın beyanlarda bulunmuşlardır.

⁴ Alp Tipi için bk. Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar/ Tıp Tahlilleri 3, 2007, 7. bs., 2007, 11-28; 47-65; 1001-111; 113-119; 120-131 İstanbul. Ali Duymaz, Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme, İslamiyet Öncesi Türk Destanları, 20002, 125-137 İstanbul. Mehmet Aça, Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşılabilir ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri, Milli Folklor 2000, Kış (48) 5-17.

İslamiyet'le beraber Araplar arasında da nizam-ı âlem İlayı kelimetullah fikri oluşmuştur. Hz. Ökkeş de bu nizamın tesisi için Bedir Savaşı başta olmak üzere birçok savaşlara katılmış ve Gaziantep'in Nurdağı ilçesinde Bizanslılarla yaptığı bir savaştan sonra şehit düşmüştür.⁵ Hz. Ökkeş'in Oğuz Kağan gibi Tanrının nizamını kurma mücadelesi verirken şehit olması, yaklaşık 1000 yıldır Halep'i kışlak, Toros Dağlarını yaylak edinen Türk konargöçerleri derinden etkilemiş ve onu kendilerine yakın hissettirmiş olmalıdır.

Hz. Ökkeş'i Türk Alplerine yaklaştıran ve benzeten bir olay da onun daha dünyadayken cennetle müjdelenmesidir. Menkıbe kısaca şöyledir:

"İslam inancına göre Peygamber Efendimizin Peygamberlik mührünü gören cennetlidir. Peygamberimiz veda hutbesinden sonra herkesle helalleşirken Ökkeşiye Hazretleri 'Ya Resulullah Uhud Savaşı'nda bana kırbaçla vurmuştunuz. Hakkımı ancak kısasla ödeşirim' der. Peygamberimiz (S.A.V), elindeki kırbaç Ökkeşiye Hazretlerine verir ve sırtına vurmasını söyler. Hz. Ökkeşiye,"Siz bana sırtım çıplak iken vurmuştunuz Ya Resulullah"der. Peygamber Efendimiz sırtını açar ve tam bu sırada Ökkeşiye Hz. Peygamber Efendimizin Peygamberlik mührünü görür ve öper. Daha sonra ise 'Kisastaki gayem bu idi Ya Resulullah. Yoksa sizde bir hakkım varsa anam sütü gibi helal olsun'der. Bunun üzerine Hz. Peygamber 'Kim ki cennetlik birini görmek istiyorsa Hz. Ökkeş'e baksın der."⁶ (<http://www.gaziantepkulturturizm.gov.tr/TR,52363/gaziantep-evliyalari-ve-turbeleri.html>; <http://blog.milliyet.com.tr/peygamberin-cennet-arkadasi--hz-ukkase/Blog/?BlogNo=129442>; http://www.gulistandergisi.com/dergi_oku.php?id=263).

Hz. Muhammed'in peygamberlik mührünü görmesinden sonra bizzat Hz. Peygamber tarafından daha yaşarken cennetle müjdelenmesi, onu bölgede yaşayan Türkler tarafından "Tenri teg Tenride bolmuş" (Tekin 1988: 20) Türk alplarından farksız kılar. Tanrının yeryüzünde kurmuş olduğu düzenin koruyucuları, bizzat Tanrının yeryüzündeki halifeleri olan kağanlardır. Üstte Tanrı, altta devlet ve onun yöneticisi kağan yer almaktadır. Kağanlar, bizzat Tanrı tarafından gönderilmiştir ve onlar milleti koruyup yücelterek kozmosun (törenin) devamlılığını sağlarlar (Aça 2000: 9-10). Bölgeye 10. yüzyıldan itibaren yerleşmeye başlayan Türk konargöçerleri Hz. Ökkeş'i, Oğuz Kağan, Bilge Kağan, İltiş Kağan ve diğer Türk alplarıyla özdeşleştirmiştir.

Yine Hz. Ökkeş'in alp olarak algılanmasına vesile olan efsanelerden biri de şöyledir:

"Hz. Ökkeş, Suriye'den ordusuyla birlikte Bizans topraklarına girer. Bugünkü Gaziantep'in İslahiye ilçesinin olduğu yerde Bizans ordusu beklemektedir. Bizans ordusu sayıca İslam ordusundan fazladır. Hz. Ökkeş, bu durum karşısında Hz. Ömer'e danışmak ister. Ancak Hz. Ömer Mekke'dedir. Hz. Ökkeş, seccadesini serer iki rekât namaz kılar. Secdeye eğildiğinde Hz. Ömer'in ruhaniyeti, Hz.

⁵ Bütün kaynak şahıslarımız bu fikri beyan etmişlerdir.

⁶ Kaynak şahısların tamamı.

Ökkeş'in gözüne görünür ve eliyle ileri işareti yaparak, düşmanla savaşmasını emreder. Namazdan sonra Hz. Ökkeş, Bizans ordusuna saldırır ve zafer elde eder ."⁷

Bu menkıbe bize Oğuz Kağan'a yol gösteren Bozkurt'u hatırlatmaktadır. Oğuz Kağan'a, Tanrının yol göstermesi için gönderdiği bozkurt ile Hz. Ömer'in, Hz. Ökkeş'e yol vermesi neredeyse aynı motifin ürünüdür. Mehmet Kaplan eski Türkler atalarının kurttan türediğine inandıklarını ve belki de Oğuz'a yol gösteren kurdun cetlerinin ruhu olabileceğini söyler (Kaplan 2007: 15).

Oğuz alplarıyla Hz. Ökkeş'in benzeştiği bir başka nokta ise Dede Korkut hikâyelerinde gördüğümüz bir motif olan abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra kâfirle savaşmak, kâfirin kilisesini yıkıp mescit yapmak ve keşişleri öldürmektir (Ergin 1997: 152). Hz. Ökkeş'in şehit olmasıyla ilgili hadise bölgede şu şekilde anlatılır:

"Hz. Ökkeş, İslâhiye'yi fethettikten sonra bölgenin en yüksek dağının (bugün Hz. Ökkeş'in türbesinin bulunduğu yer) zirvesinde bulunan kiliseyi yıkarak mescit yapar. Kilisenin bahçesindeki çeşmeden abdest alırken bir keşiş arkadan yaklaşarak Hz. Ökkeş'i hançerleyerek şehit eder. Hz. Ökkeş bu dağın zirvesine defnedilir."⁸(Resim 1-2).

Bu menkıbede cereyan eden olay neredeyse Dede Korkut Hikâyelerindekinden farksızdır. Ayrıca Korkut Ata'nın sahabeden olduğunun (Ergin 1997: 73; Gökyay 2006: 19) bildirilmesi Oğuzlar arasında sahabelerin mevkii konusunda bize ışık tutmaktadır. Hz. Ökkeş de Korkut ata gibi gaipten haber verir.

Hz. Ökkeş hakkında böyle rivayetlerin anlatılması, onun hem alp hem de veli olarak algılanmasına vesile olmuştur. Bu iki unsur bir şahısta birleşince bölgede yaşayan Türkler tarafından önce adı (İslami kaynaklarda Ukkâşe olarak geçmektedir) daha sonra da kendisi Türkleştirilmiş olmalıdır.

3. HZ. ÖKKEŞ'İN TÜRBESİNDEKİ DİKİLİ TAŞLAR BALBAL MI?

Türkistan'da yaşayan Türklere mahsus bir gelenek olduğuna inanılan ve 13. yüzyıldan (genel olarak) itibaren dikilmediği düşünülen balbalların 21. yüzyılda Anadolu'da hem de sahabe olduğuna inanılan bir alp türbesine hâlâ dikiliyor olma ihtimali var mıdır?

Eski Türk dini olan Gök Tanrı dini ile İslamiyet arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Türklerin bilinen ilk dini Gök Tanrı dinidir.

"Gök Tanrı dini, bozkır Türk topluluğunun asıl dinidir ve eski çağlarda başka hiçbir kavim ile iştiraki olmayan bu inanç sisteminde Tengri (Tanrı), en yüksek varlık olarak itikadın merkezinde yer almıştır. Yaratıcı, tam iktidar sahibidir ve 'semavi' mahiyete sahip olup, çok kere 'Gök Tanrı' diye anılmıştır. Gök Tanrı inancının, toprakla ilgisi olmadığı için, avcı, çoban ve hayvan besleyici

⁷ Kaynak şahısların tamamı

⁸ Kaynak şahısların tamamı

topluluklara mahsus bulunduğu, bu itibarla menşeinin Asya bozkırlarına bağlanması gerektiği umumiyetle araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir. M. Eliade'ye göre, Orta ve Kuzey Asya toplulukları için karakteristik bir sistem olan 'Gök Tanrı', R. Giraud'a göre, doğrudan doğruya bütün Türklerin ana kültürüdür." (Kafesoğlu 2000: 308).

Türklerde ulu kişilerin mezarları Gök Tanrı'ya yakın olması için bir tepenin üzerinde bulunmaktadır. Eğer yüksek bir tepe bulamazlar ise büyüklerin mezarı üstüne toprak yığarak kurgan (tepe) yaparlardı (Rasyonî 2002: 512-513). Eski Türk inancında dağların zirveleri Tanrı katına açılan yollardır. Türklerin mitolojik metinlerine bakıldığında dağın bir kült olduğunu gösteren birçok bilgi mevcuttur. Tanrıyla ilişkili ayınların pek çoğu dağların zirvesinde yapılmıştır, kurbanlar buralardan sunulmuş, bu mekânlar Gök Tanrı'ya en yakın noktalar olarak kabul edilmiştir. Zirvesi bulutlara karışan dağlar, Tanrı mekânı olarak kabul görmüş, bu dağlara yaklaşırken veya bu dağlarda avlanırken uyulması gereken kurallar ortaya çıkmıştır (Roux 1998: 124-128; Ögel 2006: 430-437). Dağlara atfedilen bu inanışların kökeninde şüphesiz Türklerin Tanrı anlayışı bulunmaktadır. Türkler, yüksek olmayı Tanrıya özgü bir nitelik olarak kabul etmişler, insanların ulaşamadığı yüksek bölgelere, tanrılara özgü aşkınlık, mutlak gerçeklik, sonsuzluk gibi ayrıcalıklar tanımışlar ve bu tür bölgelerin ancak Tanrının mekânı olabileceğine inanmışlardır. Dolayısı ile bu bölgelere en çok yaklaşabilen dağlar, Türklerin düşüncesinde kutsallarla örülü bir kült halini almıştır (Duymaz-Şahin 2008: 117).

Dağın zirvesinde bulunan Hz. Ökkeş'in türbesi (Resim 1-2) hiç şüphesiz 10. yüzyıldan itibaren bölgeye gelen Türklerin dikkatini çekmiştir. Onun alp'lara mahsus efsanevi hayatını dinledikçe de onu benimsemiş ve kendilerinden biri olarak algılamışlardır.

Türk inanç sisteminde balbalların kurganın doğusuna dikildiği bilinmektedir. Kaynak şahıslarımızın tamamı Hz. Ökkeş'in türbesine yaya olarak çıktıkları zaman dağın doğusundan, diğer tarafına göre daha dik ve çıkılması daha zor olmasına rağmen, taş üstüne taş dikerek çıktıklarını beyan etmişleridir. Yaptığımız alan incelemesinde de türbenin bulunduğu dağın sadece doğu tarafında balbalların dikildiği tespit edilmiştir.

Yine kaynak şahıslarımızın tamamı diktikleri bu taşların (balbalların) Hz. Ökkeş'in askerleri olduğunu ve bunları, Türk yurdunu korumada Hz. Ökkeş'e yardımcı olması için diktiklerini söylediler (resim 3, 4, 5, 6). Bu durumun İslam inancıyla bağdaşmadığını hiçbiri düşünmüyordu. Sadece türbenin bekçisi bunun batıl inanç olduğunu ve bazen gidip bu taşları yıktığını söyledi.

Türk kültüründe acaba balballar sadece öldürülen düşman askerlerini mi temsil ediyor; yoksa hem Türk yurdunu hem de alpin mezarını korumak için mi dikilmiştir? Birçok kaynakta dikilen balbalların sadece hizmetkâr olarak verilmesi bizce yanlıştır. İlderis Kağan için balbal olarak dikilen Oğuzların kağanı Baz Kağan'ın büyük bir savaşçı olduğu bilinmektedir. Kül Tigin yazıtında "... uça barmış kanım kaganı başlayı baz kaganı balbal tikmiş." (Tekin 1988: 12) ifadesinde de anlaşılacağı üzere balbal olarak dikilen Baz Kağan, uğruna dikildiği İlderis Kağan'la aynı unvana sahiptir. Bilge Kağan'ın büyük oğlu ölünce, General Ku, onun için balbal olarak dikilir (Tekin 1988: 53). Yine Bilge Kağan Yazıtı'nda "alp erin ölürüp balbal kılı bertim" (Tekin 1998: 52) denmektedir. Türklerde

generalliğın ve alplığın ne kadar yüksek bir mevki olduğu herkesçe malumdur. Türk toplumu açısından bu kadar yüksek mevkilere sahip olan kağan, general ve alpların sıradan bir kul gibi sadece hizmetkâr olacağı düşünülmesi bizce yanlıştır. Belki de bu büyük savaşçılar uğruna dikildikleri alplara hem bu dünyada hem de diğer dünyada silah arkadaşı olacaklardır. Bu kadar güçlü karakterlerin seçilmesi bir tesadüf olamaz. Hangi lider ordusunun zayıf ve güçsüz olmasını ister? Günümüzde dahi dünyanın en güçlü devletleri askerî olarak dünyanın en güçlü silahlı kuvvetlerine sahip olanlar değiller midir? Derleme yaptığımız sahadaki halkın ısrarla bu taşların Türk askeri olduğunu ve yurda bekçilik yaptığını söylemeleri dikkatlerden kaçmamalıdır. Bu konuda Sadettin Gömeç Balbalların Peşinden adlı makalesinde çok ilginç tespitlerde bulunmuştur:

“Bu açıklamalardan sonra balballar konusunda, bir değişik görüş ileri sürmek istiyoruz. Yukarıda bu yazıya girerken söylemeye çalıştığımız gibi, bunların azameti dosta güven, düşmana korku salmaktadır. Taş balbalları ilk gören dost kuvvetler veya kişiler yanlarında pek çok beğ ve hükümdara baş eğdirmiş bir kağanın ya da halkın topraklarına geldiği için güven ve sevinç hissedecektir. Hâlbuki o ülke ve milletin hakkında kötü düşünen kişiler de, kendi başlarına aynı akıbetin geleceğinden dolayı korkacaklardır. İşte biz Bilge Kağan’ın ve Köl Tigin’in külliyelerine ilk yaklaştığımızda bu duygulara kapıldık. Zaten her iki abidenin ve bunlara ait balbalların bulunduğu yer âdeta uçsuz-bucaksız Orkun Havzasının kapısında yer almaktadır. Kök Türklerin çağdaşı olan ve en büyük düşmanları durumundaki Çin İmparatorluğunun, Türk topraklarına girdiği zaman karşılaşacağı ilk nesnelere bunlardır (Gömeç 2001).

Balbalların dikilmesinde maksat; alpların ruhlarının orada olduğu, balballara gizlenen askerlerin ruhlarıyla birlikte yaklaşacak düşmanlara karşı hazır olarak beklediği inancı vardır.

Hz. Ömer’in uç beylerinden olan ve Bizans’a akınlar düzenleyerek bu coğrafyayı İslamlaştıran Hz. Ökkeş’in mezarı ve çevresinde, İslamiyet’ten önceki Türk kültürüne ait birçok kültün hala çok canlı bir şekilde yaşadığını görmekteyiz. Kendisi Türk olmasa da türbesinin bulunduğu bölge Selçuklular döneminden itibaren Türk yönetimine geçmiş ve bölge Türkleşmiştir.

Bizce bu taşlar, Türklerin İslamiyet’ten önceki Gök Tanrı inancının bir devamıdır ve balbal kültünün bölgede çok canlı bir şekilde yaşadığını göstermektedir. İşin ilginç yanı aradan yüzyıllar geçmesine rağmen balbalların işlevlerinin Göktürk dönemindeki gibi Türk yurdunu ve alpin mezarını beklemesidir. Türkler tarihleri boyunca birçok dini kabul etseler de ilk inançlarını korumuş belki de unutmak istememiştir.

Anadolu’da ve diğer Türk yurtlarında, Türk olsun veya olmasın evliya türbeleri etrafında kurban kesme, ağaçlara bez bağlama, duvarlara dilek taşı yapıştırma, şifa bekleme gibi birçok eski Türk inanç sisteminin izleri görülmektedir. Yüzlerce yıl önce uygulamadan kalktığı düşünülen “balbal” dikme ritüelinin Anadolu’da ve sahabe olduğuna inanılan bir ulu zatın türbesi etrafında yaşatılması oldukça ilginçtir. Hz. Ökkeş, Türk olmadığı

halde, sadece alp mezarlarına özgü olan türbesinin doğu cephesine yüzlerce “balbal” dikilmiştir ve hâlâ dikilmeye devam etmektedir.⁹

Bölgede yaptığımız araştırmada başka hiçbir veli türbesi etrafında böyle bir ritüel uygulanmadığını tespit ettik. Diğer velilerin türbelerinde göremediğimiz bu ritüelin sebebi ne olabilir? Sadece Hz. Ökkeş’in türbesinde böyle bir ritüelin var olmasının sebebi, onun alp olarak algılanmasından ileri gelmektedir. Onun, bölgeyi fethetmek için gönderilen İslam ordularının komutanı olması ve Rumlarla yapılan savaşlar sırasında şehit düşmesi Hz. Ökkeş’i Türk alplarıyla özdeşleştirmiştir. Eski Türklerde sadece alpların mezarlarına heykeller ve balballar dikilmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Balbal dikme geleneğinin 13. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş yok olduğu ve Anadolu’da izlerinin bulunmadığına dair görüş bizce geçerliliğini yitirmiştir. Hâlâ Gaziantep’te dikilen balballar ile Türkistan’da bin yıl önce dikilen balballar arasında neredeyse hiçbir fark yoktur.

Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahip olan balballar üzerinde bugüne kadar araştırmacılar acaba yeterince durmuşlar mıdır? Bugüne kadar genel kanaat balbalların, alplar tarafından öldürülen düşman askerlerini temsilen dikilen küçük heykellerin ve taşların, cennette alplara hizmet etmeleri için mezarlarının etrafına dikildiği görüşüdür. Biz bu görüşe katılmakla birlikte, Gaziantep’e bağlı Nurdağı ilçesinde yaptığımız alan araştırması sırasında tespit ettiğimiz malzemeler neticesinde diyebiliriz ki balballar sadece alplara cennette hizmet etmeleri için dikilmemekte, hem yurdu hem de alpin mezarını korumak için de dikilmektedir. Balbalların sadece öldürülen ve diğer âlemde hizmetkâr olacak kişiler için dikildiği görüşünün eksik olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Orhun Yazıtlarında balbal olarak dikilen kişiler alplar olup bunların büyük kahramanlar olduğu şüphesizdir. Türkistan’dan binlerce kilometre uzakta ve yüzyıllar sonra bile torunları Anadolu’nun en ücra yerinde dahi Türk milleti yok olmasın diye büyük alpların mezarlarına balballar dikmeye devam etmektedirler.

Sonuç olarak diyebiliriz ki hem sahabe hem de şehit olan ve kutlu bir tepenin zirvesine türbesi bulunan Hz. Ökkeş, İslam öncesi Türk kültürünün izlerini canlı bir şekilde yaşatmaktadır. Bu türbe etrafında birçok eski Türk inancı canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu kültlerden taş üstüne taş dikme (balbal) kültü sadece yaşamakla kalmamakta İslamiyet’ten önceki fonksiyonunu da korumaktadır. Bu taşlardan hareketle diyebiliriz ki Türklerdeki balbalların dikilişi sebebi sadece ölen alpların bu dünyada öldürdükleri düşmanların cennette kendilerine hizmet etmeleri değil aynı zamanda Türk yurdunu ve alpin mezarını bekleyerek gelecek tehlikeleri savuşturmasıdır. Yüzlerce yıl önce Orta Asya’dan Anadolu’ya gelen Türk boyları, binlerce yıl önceki inanç sistemlerini korumayı başarmış ve bu inanç sistemlerini canlı bir şekilde Türk zihninde yaşatmaya devam etmektedir. İnanıyoruz ki yapılacak yeni derleme çalışmaları balbalların fonksiyonları konusundaki problemleri çözümünde yardımcı olacaktır.

⁹ Kaynak şahıslarımızın hepsi Hz. Ökkeş’in türbesini ziyaret ettikleri zaman “balbal” (taş üstüne taş) diktiklerini belirtmişlerdir. Kaynak şahıslarımızın tamamı bu dikilen taşların Hz. Ökkeş’in askerleri olduğunu söylemişlerdir. Ben de çocukluğumda türbeye çıkarken- her zaman uzak olmasına rağmen doğu cephesinde çıkardık- “balbal” dikedim.

KAYNAK ŞAHISLAR

- Döne Beydilli**, 1915, Kilis doğumlu, okuma yazma bilmiyor.
- Hatun Çetin**, 1928, Gaziantep, İslahiye, Fevzipaşa, okuma-yazma bilmiyor, ev hanımı.
- Elif Yıldırım**, 1930, Gaziantep, Nurdağı, Karaburçlu doğumlu, okuma yazma bilmiyor.
- Nuran Dağı**, 1944, Gaziantep, İslahiye, Fevzipaşa, okuma-yazma bilmiyor, ev hanımı.
- Reşit Yöndem**, 1942, Gaziantep, Nurdağı doğumlu, ilkokul mezunu.
- Fatma Damgacı**, 1961, Gaziantep, İslahiye doğumlu, lise mezunu.
- Berrin Subaşı**, 1974, Gaziantep, İslâhiye doğumlu, fakülte mezunu.
- Bünyamin Çam**, 1973, Gaziantep, İslâhiye doğumlu, fakülte mezunu.

KAYNAKÇA

- Acun, H. (2010). Türk Kültüründe Taşlar. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Aça, M. (2000). Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri, Millî Folklor, Kış (48).
- Ağasioğlu, F. (2014). Taşbaba Türkün Taş Yaddaşı. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Akdemir, N. (1985). Kocaköy'de Balbal Taşları, Türk Folkloru, Sayı 68, Mart.
- Alyılmaz, C. (2012). Eski Türklerde Mezar Geleneği, Defin (edt. Emine Gürsoy Naskali) , İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Araz, R. (1995). Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Bang, W. ve Rahmeti, G.R. (2012). Oğuz Kağan Destanı, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Barthold, W. (1998). Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair, Makaleler ve İncelemeler I. (çev. Abdülkadir İnan) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baykara, T. (2002). Türklüğün En Eski Zamanları, Türkler Ansiklopedisi I. (ed. H.C. Güzel- K. Çiçek- S. Koca). Ankara: Yeni Türkiye yayınları, s. 368-421.
- Belli, O. (2002). Türklerde Taş Heykel ve Balballar, Türkler Ansiklopedisi III. (ed. H.C. Güzel- K. Çiçek- S. Koca). Ankara: Yeni Türkiye yayınları, s. 1636-1643.
- Belli, O. (2003). Kırgızistan'da Taş Balballar ve İnsan Biçimli Heykeller. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bıçakçı, A. (2009). Türk Düşüncesi I Kökenler. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (1999). Türk Mitolojisinin ABC'si. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (1999). Türk Mitolojisinin Anahatları. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Duymaz, A. (2002), Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme, İslamiyet Öncesi Türk Destanları, (Saim Sakoğlu ile birlikte) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Duymaz, A. ve Şahin, H. İ. (2008), Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimle Enstitüsü Dergisi Cilt 11 Sayı 19, Haziran s.116-126.
- Eliade, M. (2003). Dinler Tarihine Giriş, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Esin, E. (2001). Türklerde Kozmolojisine Giriş. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Esin, E. (2006). Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Ergin, M. (1997). Dede Korkut Kitabı. Ankara: Türk Dil kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2012). Orhun Abideleri. İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- Gökdağ, B. A. ve Üçüncü, K. (2007). Başlangıcından Günümüze Türk Destanları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gömeç, S. (2001). Balbalların Peşinden, Türk Kültürü, 39/462, Ankara.
- Gömeç, S. (2003). Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet, DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, 21/33, Ankara.
- Gökyay, O. Ş. (2006). Dedem Korkudun Kitabı. İstanbul: Kabalacı Yayınevi.
- İnan, A. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Y. (1998). Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dinî İzleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2000). Türk Millî Kültürü, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaplan, M. (2007). Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar/ Tip Tahlilleri 3, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaşgarlı M. (2006). Divanü Lugat-it -Türk (çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koçsoy, Ş. (2002). Türk Tarihi Kronolojisi. Türkler I. Cilt. (ed. H.C. Güzel- K. Çiçek- S. Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Orozobaev, M. (2014). Kırgızca'daki İslam Öncesi Geleneksel İnanç ve İnançlarla İlgili Söz Varlığı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Ögel, B. (2003). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Örnek, S.t V. (1988). 100 Soruda İlkelerde, Din, Büyü, Sanat, Efsane. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Rasonyi, L. (2002) Tarihte Türklük, Türkler I. Cilt. (ed. H.C. Güzel- K. Çiçek- S. Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Roux, J.-P. (1999). Altay Türklerinde Ölüm. (çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalacı Yayınları.
- Roux, J.-P. (2011). Türklerin ve Moğolların Eski Dini. (çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Roux, J.-P. (2012). Eski Türk Mitolojisi. (çev. Musa Yaşar Sağlam), Ankara: Bilge Su Yayınları.
- Şeşen, R. (2013). İbn Fadlan Seyahatnamesi. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Tanyu, H. (1978). Türklerin Dinî Tarihçesi. İstanbul: Türk Kültür Yayınları.
- Tanyu, H. (2007a). Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar. Ankara: Elips Kitap.
- Tanyu, H. (2007b). Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri. Ankara: Elips Kitap.
- Tekin, T. (1988). Orhon Yazıtları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- User, H. Ş. (2010). Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları. Konya: Kömen Yayınları.
- Ziya G. (1995). Türk Medeniyeti Tarihi. İstanbul: Toker Yayınları.
- <http://www.gaziantepkulturturizm.gov.tr/TR,52363/gaziantep-evliyalari-ve-turbeleri.html>.
- <http://blog.milliyet.com.tr/peygamberin-cennet-arkadasi--hz-ukkase /Blog/?BlogNo=129442>.
- http://www.gulistandergisi.com/dergi_oku.php?id=263. 10.06.2014

RESİMLER

Resim 1. Hz. Ökkeş'in türbesinin bulunduğu sıradağlar. Türbe dağın zirvesindedir ve sadece türbenin etrafı ağaçlıktır.

Resim 2. Hz. Ökkeş'in türbesinin bulunduğu dağ.

Resim 3. Dağın doğusuna dikili balballar.

Resim 4. Türbenin eteklerindeki dikilmiş balbal taşları.

Resim 5. Türbenin eteklerindeki dikilmiş balbal taşları.

Resim 6. Türbenin eteklerindeki dikilmiş balbal taşları.

Resim 7. Türbenin doğusu (Ziyaretçiler, türbeye herhangi bir vasıta ile çıkmadıkları takdirde doğu kısmından çıkarlar ve balbal -taş üstüne taş- dikerler). Not: Yukarıdaki resim (7. Resim), 10.12.2013 tarihinde http://www.gulistandergisi.com/dergi_oku.php?id=263 internet sayfasından alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

From the primitive men to our day, almost all societies have believed in the holiness of stones. Primitive societies used to believe that stones were alive, and embodied sense and spirit. One of the places where spirits dwell after death are stones for animism belief. Even today, quite a few people believe that stones are magical, lucky and remedial.

The Turks are still existing on a wide area today as they have been throughout history. They have had a long-established culture and taken their own cultures with them wherever they go as they keep them alive even after centuries. Hz. Ökkeş (Ukkaşe) mausoleum located in the town of Nurdağı, Gaziantep, the distance of which is 67 km to Gaziantep and 62 km to Kahramanmaraş; and the mountain, ancestry, tree and stone cults have still been existing quite livingly. Hz. Ökkeş, who has been believed to be one of the companions of Hz. Muhammed and was heralded with Heaven as he had seen the prophethood seal; is a beloved figure by the common folk and almost all of the households have a son named Ökkeş.

Beliefs related to stones have occupied an important position since ancient times throughout Turkic history. For Turks, stones have been sacred objects that symbolize toughness and have been assumed to function as eternity despite the mortality of human kind, possession of fatal powers, magic, will, fortune, rain and snow generation, protection, resistance supply, remedy, lineage assignation, good luck, wish, votive offer, oath

taking, power barrier and breakage. As we can observe from the first written sources of Turkic history, much importance was attached to stones and the sacredness of stones were explained in detail. That Orhon Inscriptions, which were written on stones and are also called Eternal (endless, immortal), are a viewpoint of this belief. Stones, which occupy an important position in Turkic mythology, come to light in Altai Epic of Creation and Nine Oghuz Myth in terms of the Turkic belief system. It is possible to increase the stone examples in Turkic myths. As we discuss headstones, we believe that it would not be appropriate to broach this topic.

There is a close link between stone and ancestry cults. The grave cult of the Turks, along with ancestry cult, has survived with minor variations for ages. Specially, various rituals have been performed around the graves of sainted figures. One of the foremost and most disputable ones are, undoubtedly, the shapeless stones, named headstones, which were erected towards the east and north directions of the graves. The headstones, the first examples of which were noticed in Bronze Age, are known to have been erected widely on cult centers and alp (hero) cairns between the 6th-13th centuries. Although erecting headstones tradition is presumed to be dead in our day, it virtually keeps on existing in Anatolia. There are hundreds of headstones (obelisks) around the mausoleum of Hz. Ökkeş in Nurdağı, Gaziantep. The functions of these obelisks are pretty much the same compared with the headstones erected in Gokturk Period.

We frequently come across the terms such as erecting headstones/having headstones erected/render headstones in Orhon Inscriptions which are also called Eternal Stones. Headstones are erected stones which represent both the enemies that khans and alps (heroes) kill during battles in person and the people killed for the sake of khans and alps (heroes) so as to serve them in the afterdeath.

Have researchers emphasized the headstones which have an important place in Turkic culture sufficiently? The general opinion is that headstones are the erected stones that represent the enemy forces that alps (heroes) killed and these stones were erected around the tombs for the dead enemies to serve the alps (heroes) in heaven. We agree with this but we have also observed as a conclusion of the field study conducted in Nurdağı, Gaziantep - considering the materials that were identified - that headstones weren't erected only to serve the alps (heroes) in heaven but also to protect both the country and the graves of the alps (heroes).

Researchers delivered different opinions about "headstone cult" and handled the subject in various points. Until the end of the 19th century, it wasn't known why the headstones had been erected in cult centers and cairns. As experts started to read Orhon Inscriptions, they gradually put an end to this obscurity. The primary topics that researchers underlined were headstones and human-figured stone statues.

Human-figured stone statues were erected representing the alps (heroes) lying in the cairns while headstones were erected representing the enemy soldiers that alps (heroes) killed. Although there is only one stone statue in each cairn, hundreds of headstones (erected stones) can be found in some cairns. Stone statues were engraved meticulously and depicted with the solemn faces of the heroes. As to the headstones, they were

sculpted with common labour. While the faces of stone statues were located in the direction of the west, those of the headstones were located in the direction of the east. That statues were engraved meticulously indicates that they are connected with the ancestry cult. It was believed that the enemy spirits who got killed resided in the headstones. Headstones were first made up of stones, as from the 13th century, wooden headstones appeared frequently.

The Turks took the afterlife similar to this life. Therefore, what mankind needed in this world would need in the other world, either. To this end, the Turks constructed large cairns and put everything in their graves that they might need in the afterlife.

As a conclusion, Hz. Ökkeş who was both a companion of Hz. Muhammed and also a martyr with a mauseloum on a sacred hill, keeps the traces of pre-Islamic Turkic culture alive. Erecting stone on stone cult (headstone) is both still alive and also preserves its function just like in pre-Islamic times. We can conclude that for the Turks the reason for erecting headstones was not only to make the enemies that alps (heroes) killed serve them but also to protect the Turkic world and the graves of the alps (heroes) and avoid the possible dangers. Turkic tribes who came to Anatolia from Turkistan hundreds of years ago manage to preserve their belief systems of thousands of years and these belief systems keep on existing in Turkic minds livingly. We believe that new compilation studies will help solve the problems about the functions of headstones.